

”VAD MENAR DU?”

– Om språkliga uttryck och deras mening

Föreliggande text är ett försök till överblick, en orientering över det ämnesområde som behandlar förhållandet mellan de språkliga uttrycken och deras mening.

Vad menar vi egentligen med de ord och satser som vi dagligen använder?

Ord och fraser utan förklaringar leder till att vi inte förstår varandra med allt vad därav följer.

Vilken betydelse har exempelvis följande ord och uttryck i dagens debatt?

- tillväxt
- livskvalitet
- klimat
- utanförskap
- tjänstesektor
- IT
- kultur
- konst
- kvalitetssäkring
- kompetensutveckling
- riktiga jobb
- flexibel arbetsmarknad
- process
- verkligheten
- andlighet
- new age
- kristen värdegrund
- moralisk värdering
- moraliskt ansvar

En kritisk analys av förhållandet mellan språkliga uttryck och deras mening är önskvärd. Detta gäller inte enbart inom **vetenskapen** utan kanske framför allt inom **religiös, politisk** och **annan förkunnelse**.

Här följer ett personligt urval av vad några olika tänkare kommit fram till för att minska språkliga och begreppsmässiga oklarheter.

Innehåll:

1. Språkets funktioner
2. Ord – begrepp – objekt
3. Begreppsbildning och definition
4. Klassindelning och klassifikation
5. Språklig sats – faktisk utsaga – faktum
6. Prövning av faktiska utsagor
7. Värdesatser
8. Prövning av värdesatser
9. Vetenskap och ovetenskap
10. Tes och argument
11. Saklig argumentation
12. Regler & råd rörande osaklig debatt
13. Argumentationsöversikt
14. Litteraturanvisningar

1. SPRÅKETS FUNKTIONER

Språket har ett flertal olika funktioner, t ex att uttrycka önskningar och begär, att utöva påtryckningar, att ge utlopp för fantasin, att förmedla tankar.

Kraven på precision hos de språkliga satserna beror på vilken funktion de skall tjäna.

Vardagsspråket är i ett flertal situationer otillräckligt för att exakt och nyanserat förmedla tankar.

Österrikaren Ludwig Wittgenstein (1889-1951) säger i sin bok "Filosofiska undersökningar":

"Men hur många arter av satsers finns det? Kanske påstående, fråga och befallning? – Det finns otaliga sådana arter; otaliga sätt att använda allt som vi kallar "tecken", "ord", "satsers". Och denna mångfald är inte något fast avgränsat, något en gång för alla givet, utan nya typer av språk, nya språkspel, kan man säga, uppstår och andra föråldras och blir bortglömda.

Gör klart för dig språkspels mångfald genom att betrakta dessa och andra exempel:

- *Befalla, och handla enligt befallningar*
- *Beskriva ett föremål efter utseende eller på grund av mätningar*
- *Framställa ett föremål enligt en beskrivning (en teckning)*
- *Berätta en händelse*
- *Anställa förmodanden om en händelse*
- *Uppställa en hypotes och pröva den*
- *Redogöra för resultatet av ett experiment genom tabeller och diagram*
- *Hitta på en historia, och läsa den*
- *Spela teater*
- *Sjunga dansvisor*
- *Gissa gåtor*
- *Hitta på en vits, berätta den*
- *Lösa en praktisk räkneuppgift*
- *Översätta från ett språk till ett annat*
- *Be om, tacka, svära, hälsa, bedja".*

2. ORD - BEGREPP – OBJEKT

Ord är språkliga element och beståndsdelar i språkliga satser. Ord kan sägas, höras, skrivas och läsas.

Ord har betydelse som benämningar på objekt och begrepp. Många ord har endast betydelse som element i språkliga satser. Ord som "och", "då" och "eller" kan inte ensamma uttrycka någon betydelse.

Ord och andra tecken (t ex bokstav som tecken för språkljud, siffra som tecken för antal) är något sinnligt givet som uttrycker, representerar eller betyder något. Ett ord betyder i och för sig ingenting. Det betyder något först för den som tolkar och förstår ordet.

Datorer producerar data (bilder, symboler, ord, siffror och andra tecken). Data blir **information** – upplysning – först när någon tyder dem. Ett särskiljande kännetecken gentemot naturtillgångar, varelser och varor är att **data** kan överföras på **elektronisk** väg och lagras i **minne**.

De fyra orden ”hund”, ”dog”, ”Hund” och ”cane” består av skilda bokstäver och är därmed skilda ord från svenska, engelska, tyska respektive italienska språken.

Dessa ord har dock samma betydelse och denna gemensamma betydelse refererar till begreppet hund.

Ordet ”hund” är svenskt men det bakomliggande begreppet är utan språklig dräkt och kan därför sägas vara internationellt.

Ordet ”hund” är ett språkligt uttryck – representant – för det som kännetecknar hundar. Dessa kännetecken – som tillkommer många individer – utgör **begreppet** hund. Med andra ord avgränsar begreppet hund en klass till vilken alla hundar hör. Begreppet hund är något annat än ordet ”hund” eller hund som individ. Begreppet hund består inte av bokstäver och är inte någon individuell varelse. Begreppet hund är således de kännetecken som utmärker klassen av alla hundar.

Det bakomliggande begreppet till ordet ”hund” är en föreställning eller idé eller bild i vår hjärna. Begreppet hund bildas genom abstraktion. Man fråndrar (abstraherar) de individuella olikheterna mellan hundar och behåller vad som är gemensamt för **alla** hundar. Genom begreppsbildning hänförs mångfalden objekt och företeelser till klasser och utgör därmed fundament för tänkande och språk.

Det finns ingen individuell hund som endast är hund. Hunden är också av viss ras, viss ålder, visst kön osv., allt sådant som man abstraherat begreppet hund.

Exempel: Jacky (egennamn) är en nioårig (ålder) West Highland White Terrier (ras), en hane (kön). Dessa egenskaper hos hunden Jacky ingår inte i begreppet hund.

Sokrates anses vara begreppens upptäckare. Han ansåg att all verklig kunskap måste vara begreppsmässigt vetande.

3. BEGREPPSBILDNING OCH DEFINITION

Man kan på minst **två** sätt lära sig vilka kännetecken som ingår i exempelvis begreppet hund:

Det **vardagliga sättet** att få ’begrepp’ om begrepp sker i barndomen när föräldrar och andra auktoriteter förklarar för barnet betydelsen av ordet ”hund” genom utpekande av konkreta hundar eller hundar på bilder.

Genom att upprepade gånger höra ordet ”hund” uttalas när olika individer av hundar utpekas – s.k. **ostensiv definition** – lär sig barnet vad som kännetecknar hundar i allmänhet.

Kommentar:

Afrikanen Aurelius Augustinus (354 -430) beskriver i sina ”Bekännelser, I:8” ostensiv inläring av ord och begrepp:

”När de (vuxna) nämnde ett föremål och därvid vände sig mot det, märkte jag detta och jag förstod att föremålet betecknades genom de ljud som de yttrade, då de ville hänvisa till det. Detta förnam jag genom deras åtbörder, alla folks naturliga språk, det språk som genom minspel och ögonens uttryck, genom lemmarnas gester och röstens tonfall uppenbarar själens förnimmelser, när denna begär eller håller fast, förkastar eller undflyr någonting. Så lärde jag mig så småningom att förstå vilka ting som betecknades genom de ord, som jag om och om igen hörde uttalas på deras bestämda platser i olika utsagor. Och när nu min mun hade vant sig vid dessa tecken, så uttryckte jag genom dem mina önskningar”.

Anm.: Även de vuxna individernas insikter om begrepp baseras i huvudsak på tidigare ostensiv inläring, dvs. skett på det vardagliga sättet.

Det **vetenskapliga sättet** att få kunskap om begreppen sker genom **definition**. Definition är en typ av ordförklaring som beskriver begrepp genom angivande av dels närmast överordnat begrepp, dels de kännetecken som avgränsar begreppet från andra begrepp inom det överordnade begreppet.

Ett exempel på definition gällande geometrisk klassindelning: Betydelsen av ordet ”kvadrat” = betydelsen av satsen ”rektangel med lika stora sidor”. ”Rektangel” är benämning på det överordnade begreppet, vars innebörd förutsätts vara känd. ”Lika stora sidor” är det specifika för kvadrater.

Numera har ordet ”definition” fått betydelsen **ordförklaring** i största allmänhet utan ovan angivna kännetecken.

Ordet definition kommer från det latinska ordet definire som betyder bestämma och avgränsa. Genom definition preciseras och fixeras begrepp.

Canis är den vetenskapliga benämningen på familjen hunddjur, som innefattar sex arter, bl.a. varg och tamhunden (numera underart till vargen).

Canis lupus är den vetenskapliga benämningen på vargar, som således är en art inom familjen hunddjur.

Canis familiaris är den vetenskapliga benämningen på tamhundar, som också är en art inom familjen hunddjur.

***Hund**, Ca'nis familia'ris, art i familjen hunddjur. Enligt moderna molekylärbiologiska rön härstammar tamhunden endast från vargen (C. lu'pus); en del forskare ger därför tamhunden det vetenskapliga namnet C. lu'pus f. familia'ris. De nutida drygt 400 hundraserna är alltså resultatet av domesticering av vargen, vilket får anses vara människans största och längsta djurexperiment. (Citat från Nationalencyklopedin.)*

Ovanstående innebär att vargen numera anses vara överordnat hunden som begrepp och klass.

Binär nomenklatur, den form av internationellt vedertagen, vetenskaplig namngivning som ges till alla levande organismer och som innebär att organismens namn anges med dels ett släktnamn, dels ett artepitet. Så är t.ex. fågelarten rödstjärtens vetenskapliga namn *Phoenicurus phoenicurus* (L.) och svarta rödstjärtens *Phoenicurus ochruros* (Gmelin); vitsippans vetenskapliga namn är *Anemone nemorosa* L. och gulsippans *Anemone ranunculoides* L. Släktnamnet skrivs alltid med stor bokstav, medan artepitetet numera alltid skrivs med liten bokstav, även om arten är uppkallad efter en person eller ett geografiskt namn. Efter artepitetet anges ofta auktor, dvs. den person som först beskrivit och namngivit arten. Linné (förkortad L. som auktor) var först med att konsekvent använda binär nomenklatur, varför hans namngivningar är de första som anses giltiga. (Citat från Nationalencyklopedin.)

4. KLASSINDELNING OCH KLASSIFIKATION

Med **klass** avses här objekt som har ett eller flera gemensamma kännetecken.

Exempel på ord som är mer eller mindre liktydiga:

art	grupp	slag	taxon
familj	kategori	släkte	typ
mängd	klass	sort	varietet

Det finns ett behov av ett generellt ord, ett som skall kunna användas om varje led i en serie av klasser. I denna text har valts termen klass.

Med **klassindelning** avses här fastställande av klassgränser genom val av klasskännetecken.

Med **klassifikation** avses här fastställande av klasstillhörighet genom att objekt hänförs till klasser.

Vid klassindelning kan följande **krav** ställas:

- (1) Klasskännetecken väljs med hänsyn till klassindelningens syfte
- (2) Man måste känna och överblicka de objekt för vilka klasser skall skapas
- (3) Alla objekt som skall indelas skall kunna hänföras till någon klass, d.v.s. klasserna skall tillsammans helt uttömma alla objekt
- (4) Ett objekt skall kunna hänföras till en och endast en klass, d.v.s. klasserna skall utesluta varandra.

Kommentar:

- (1) Man bör veta **varför** man skall klassindela
- (2) Man bör veta **vad** som skall klassindelas
- (3) och (4) Man bör veta **hur** klassindelning skall ske

Exempel på klassindelningssystem:

- Mendelejevs periodiska system
- Linnés sexualsystem
- Klassificering av fingeravtryck
- Universella decimalklassifikationen, UDK
- Klassifikation av sjukdomar

5. SPRÅKLIG SATS - FAKTUELL UTSAGA – FAKTUM

Språkliga satser kan indelas i uttryck för fråga, önskan, utrop, befallning och påståenden.

I det följande ska behandlas den klass av språkliga satser som uttrycker något som antingen är sant eller falskt. För att benämna vad dessa satser uttrycker har valts det språkliga uttrycket ”**faktuell utsaga**”, som ersätter termer som ”satsinnehåll”, ”påståenden”, ”omdömen”, ”antagande”, ”förmodande” med flera.

Man skiljer mellan 1) den språkliga satsen, 2) den faktuelle utsagan (det som den språkliga satsen uttrycker) och 3) faktum (eller sakförhållanden).

Följande fyra språkliga satser:

”Min mor är död” – ”My mother is dead” – ”Meine Mutter ist tot” – ”Ma mère est morte”. Innehåller olika ord och är skilda **språkliga satser** samt tillhör skilda språk men de uttrycker ändå samma betydelse, nämligen den **faktuella utsagan** (påståendet eller antagandet) att min mor är död. En språklig sats består av ord. Det gör däremot inte utsagan; den är utan språklig dräkt och kan därför sägas vara internationell.

Om min mor är död eller inte är ett **faktum**, som inte heller består av ord. Detta sakförhållande är varken sant eller falskt. Det är antingen så eller inte så. Däremot är **utsagan** om min mors död antingen sann eller falsk.

Det faktum att min mor är död är således varken sant eller falskt!

Svensken Ingemar Hedenius (1908-1982) säger i sin bok ”Om rätt och moral”:

”Varken ett hus, en människa eller ett faktum sådant som det, att min läsare just nu studerar sid. 16 i denna bok, hör till den klass av saker, som kunna vara sanna eller falska, och grunden därför är den, att ingen av dessa saker är ett påstående eller ett antagande. Mycket av det som dagligen passerar i mitt medvetande är, av alldeles samma anledning, varken sant eller falskt: önskningar, begär och viljeimpulser, känslor, sinnesintryck och föreställningar om det ena och det andra”.

Varken fakta eller språkliga satser är sanna eller falska. Det är endast utsagor som kan vara sanna eller falska.

Genom att ställa utsagan i relation till fakta kan man avgöra om utsagan är sann eller falsk.

Med faktum avses något som verkligen föreligger eller har inträffat.

Man bör således skilja mellan 1) den språkliga satsen, 2) utsagan och 3) faktum.

Den faktuelle utsagan är antingen sann eller falsk och i detta skiljer den sig från frågan, önskan, utropet och befallningen.

6. PRÖVNING AV FAKTUELLA UTSAGOR

En faktuell utsaga kan endera vara sann eller falsk. I många fall är det förenat med stora svårigheter eller helt omöjligt att erhålla sådana kunskaper – genom bekantskap eller beskrivning – att det går att avgöra om utsagan är förenlig med sakförhållanden. Man får då bedöma om utsagan är sannolikt sant eller sannolikt falskt eller dess sanningsvärde över huvud taget.

Faktum är något som verkligen föreligger eller har inträffat. Utsagor om framtiden är därför alltid spekulationer och deras sanningsvärde får bedömas därefter.

Engelsmannen Bertrand Russell (1872-1970) hävdar i sin bok ”Filosofins problem” att kunskap om objekten kan erhållas genom **bekantskap** och **beskrivning**. Kunskap som nås genom beskrivning sätter oss i stånd att överskrida gränserna för vår egen privata erfarenhet.

Engelsmannen Alfred Jules Ayer (1910-1989) säger i sin bok ”Språk, sanning, logik”:

*”För det första är det nödvändigt att skilja mellan **verifierbarhet i praktiken** och **verifierbarhet i princip**. Det är uppenbart att vi alla förstår, och i många fall också tror på, utsagor som vi faktiskt inte gjort något försök att verifiera. Många av dessa är utsagor som vi skulle kunna verifiera om vi gjorde oss besväret. Men det återstår ett antal meningsfulla utsagor, som vi inte skulle kunna verifiera även om vi ville, helt enkelt därför att vi saknar de praktiska möjligheterna att försätta oss i en sådan situation att vi kunde göra de relevanta observationerna”.*

En utsaga som är svår att verifiera både praktiskt och principiellt är följande:

”Gud existerar även utanför vissa människors hjärnor”.

En prövning av faktuelle utsagor kan ske genom att man besvarar frågor som dessa:

(1) Vad uttrycker den språkliga satsen?

Innehåller satsen ord som

- vaga?
- mångtydiga?
- relativa och som saknar angivet relationsled?
- värdeladdade?

Vad kan vara en rimlig tolkning av satsen?

(2) På vilka fakta grundar sig utsagan?

- Har man gjort visst urval av fakta? Hur rimligt är urvalet?
- Har man generaliserat? På hur många fall baseras generaliseringen?
- Hänvisar man till annan källa? Har källan återgivits korrekt?

(3) Varför uttrycks den språkliga satsen?

Vilka motiv har den eller de som fällt utsagan?

Anm.:

(1) syftar till att klarlägga utsagan, d.v.s. **meningen hos** språkliga satsen medan (3) syftar till att utröna **meningen med** att utsagan uttrycks

7. VÄRDESATSER

Med **värdesats** avses språklig sats som innehåller värdeuttryck, d.v.s. ord som ”gott”, ”ont”, ”vackert”, ”fult”, ”rätt”, ”orätt” och liknande.

Värderingar kan beskrivas genom frågor som dessa:

Vad menar vi genom att säga

- en sak är **vacker** eller **ful**?
- en handling är **fel**? **rätt**? **moraliskt bindande**? **god** eller **dålig**?

Vad menar vi med att tala om en person eller dennes motiv eller val som **moraliskt** eller **omoraliskt**?

Man kan särskilja följande tre typer **värdeteorier**, d.v.s. ståndpunkter om vad värdesatser utsäger eller uttrycker:

- (1) Värdeobjektivismen (intuitivismen eller absolutismen)
- (2) Värdesubjektivismen (relativismen eller naturalismen)
- (3) Värdenihilismen (emotivismen)

Teori (1) tolkar en värdesats, t ex ”denna handling är god” som en meningsfull utsaga, i vilken värdepredikatet ”god” tillskrivs handlingen som en objektiv egenskap, som tillkommer handlingen, antingen den värderas av någon eller inte.

Teori (2) tolkar värdesatsen ”denna handling är god” som en meningsfull utsaga om handlingen värderas av den som uttalar satsen, av en bestämd grupp personer eller av de flesta människorna.

Teori (3) förnekar att ordsammanställningen ”denna handling är god” är en meningsfull utsaga om något.

Ovanstående beskrivningar av värdeteorier grundas på ”Filosofisk uppslagsbok”, författad av svensken Konrad Marc-Wogau (1902-1991).

Enligt värdenihilismen – Teori (3) – uttrycker värdesatser i sin rena form ingenting som kan vara sant eller falskt. Att uttrycka att en handling är rätt eller fel är liktydigt med att ropa ”Hurra!” respektive ”Bu!”.

Värdenihilismen är utvecklad av svensken Axel Hägerström (1868-1939). Efter honom har Bertrand Russell, Alfred Ayer, Rudolf Carnap och andra dragit likartade slutsatser. Alfred Ayer hävdar i sin bok ”Språk, sanning, logik” att förekomsten av en etisk symbol i en sats lägger ingenting till dess faktiska innehåll. Om man säger till någon: ”Du handlade orätt då du stal dessa pengar” påstår man inte något mer än om man bara hade sagt: ”Du stal dessa pengar”. Genom att tillägga att denna handling var oriktig gör man inte något ytterligare påstående om den. Man visar ”bara” sitt moraliska ogillande av den. Ayer framhåller vidare att etiska termer inte enbart tjänar till att uttrycka känslor. De är också avsedda att framkalla känslor och därmed påverka handlingssättet.

Satsen ”Detta är mord” döljer i sig två satser. Man uttrycker:

a) ”Denna handling var ett dödande” – är en **faktuell utsaga**

och

b) ”Detta dödande var moraliskt förkastligt” – är en **värdesats**

Satsen ”Detta är mord” kan ha en rent beskrivande betydelse. Anta att en åklagare rent sakligt konstaterar att personen A:s dödande av personen B överensstämmer med brottsbeskrivningen för mord i Sveriges Rikes Lag. I detta fall utgör satsen ”Detta är mord” en **faktuell utsaga**.

Hägerström drar en praktisk konsekvens av sin teori. Det finns, säger han, ingen lära i moral utan endast **om** moral.

Bertrand Russell framhåller i sin bok ”Religion och vetenskap” att vetenskapen **inte** kan avgöra värdefrågor men att all uppnåbar kunskap måste förvärfvas med vetenskapliga metoder. Vad vetenskapen inte kan upptäcka, kan människor inte veta.

8. PRÖVNING AV VÄRDESATSER

Värdesatser ger uttryck för en positiv eller negativ attityd, en befallning, ett råd etc.

Vad en värdesats uttrycker accepteras ytterst sällan av alla människor. Man kan inte bevisa att det som en värdesats uttrycker är sant eller falskt genom att ställa det i relation till något sakförhållande.

En prövning av värdesatser kan ske genom att man ställer följande frågor:

- (1) Ingår några fakta i värdesatsen?
Pröva dessa fakta i enlighet med frågorna (1) och (2) vad gäller prövning av faktuelle utsagor!
- (2) Vilka värderingar uttrycks?
- (3) Vilka värderingar har jag som tolkar värdesatsen?
 - a) Vilka värderingar hyllar jag som ”riktiga”?
 - b) Vad har påverkat min uppfattning i värderingsfrågor?
 - föräldrar
 - andra auktoriteter
 - grupptillhörighet
 - opinionsbildare
 - egna ställningstaganden
 - ?
 - c) Vilka av mina värderingar bör jag ompröva?
- (4) Är (2) och (3) förenliga?
- (5) Varför uttrycks värdesatsen? Vilka motiv har den eller de som uttryckt värdesatsen?

9. VETENSKAP OCH OVETENSKAP

Svensken Sven Ove Hansson (född 1951) föreslår i sin bok ”*Vetenskap och ovetenskap*” sju kriterier för att skilja mellan vetenskap och ovetenskap. Han menar att **vetenskap** är det systematiska sökandet efter sådan kunskap som inte beror av den enskilde individen, utan som envar skulle kunna återfinna eller kontrollera.

Kännetecknen på ovetenskap:

I Auktoritetstro

Vissa personer tillmäts så stor förmåga att avgöra vad som är sant och falskt att andra

bara har att rätta sig efter deras bedömningar

II Experiment som inte kan upprepas

Man förlitar sig på experiment som utförts någon enstaka gång men som inte går att upprepa med samma resultat

III Handplockade exempel

Man använder handplockade exempel när ett slumpmässigt urval vore möjligt

IV Ovilja till prövning

Man försöker inte pröva teorin mot verkligheten trots att detta vore möjligt

V Likgiltighet inför motsägande fakta

Man hävdar att teorin är helt riktig trots att det finns iakttagelser eller experiment som den inte stämmer med

VI Inbyggda undanflykter

Man begär att teorin ska prövas på sådana villkor att den bara kan bekräftas, aldrig motsägas, av prövningens resultat, vilket detta än blir.

VII Förklaringar överges utan att ersättas

Man överger hållbara förklaringar utan att sätta något i stället så att den nya teorin lämnar mycket mer oförklarad än den gamla.

10. TES OCH ARGUMENT

Ett **argument** föreligger när man påstår att en viss utsaga utgör skäl, stöd eller bevis för en annan utsaga. Ett exempel:

- (1) NN har begått mordet
därför att
- (2) personens DNA fanns på mordvapnet

Som skäl för (1) anförs (2), d.v.s. (2) är det argument som anförs som skäl, stöd eller bevis för (1) som utgör **tesen**, d.v.s. den utsaga som argumentationen gäller.

Då det gäller argumentation mot tesen anför man en utsaga som är oförenlig med tesen eller gör tesen osannolik. Argumentation mot tesen utgör argumentation för icke-tesen.

I en argumentation använder man ofta särskilda ord för att markera att man använder en utsaga som ett argument. Sådana ord är ”eftersom”, ”därför”, ”ty”, ”då” m fl.

Man kan argumentera för eller emot en faktuell utsaga eller en värdesats.

Bertrand Russell menar att ordet ”**överbevisa**” skall betyda detsamma som ”klargöra genom rationell argumentering, d.v.s. att skaffa fram bevis för den uppställda tesen” och att ordet

”**övertala**” skall betyda detsamma som ”få ett påstående att godtas med andra medel än överbevisning”.

Redan från forngrekisk tid skiljer man mellan vältalighet och debatt som syftar till tankeutbyte. En argumentation som skall leda till handling eller förändra attityder får en annan karaktär än tankeutbytet.

En värdering av det särskilda fallet grundas som regel på en allmän värdering samt en utsaga om sakförhållandet som utgör objekt för den speciella värderingen. Övergången från generell värdering till värdering av det särskilda fallet har inte formen av en logisk slutledning.

Vid argumentation för en värdesats kan man naturligtvis hävda att tesen eller argumentet är förenligt med en allmängiltig värdering eller gällande normsystem eller har önskvärda konsekvenser för viss människa eller mäskligheten eller något annat.

Vid argumentation i **sakfrågor** gäller det att **överbevisa**. Vid argumentation vad gäller **värderingar** och **imperativer** gäller det snarare att **övertala** än att överbevisa.

11. SAKLIG ARGUMENTATION

Till spelets regler för **saklig** argumentation hör:

- 1) att debattörerna lägger **samma betydelse** i den tes som argumentationen gäller
- 2) att argumenten har rimlig grad av **hållbarhet** (sanningsvärde)
- 3) att argumenten har rimlig grad av **relevans** (beviskraft)
- 4) att debattörerna söker övertyga varandra enbart genom **argumentens kraft**

Om man bryter mot dessa spelregler blir argumentationen osaklig.

Ett sant argument är alltid hållbart. I många fall är det förenat med stora svårigheter eller helt omöjligt att avgöra om ett argument är förenligt med sakförhållandet. Man får då bedöma om argumentet är sannolikt sant eller sannolikt falskt.

Graden av ett arguments relevans måste i många fall avgöras genom ’intuition’. Ett argument måste både vara hållbart och relevant. Utsagorna ” $1 + 1 = 2$ ” och ”jorden är rund” är var för sig hållbara (sanna). Argumentationen ”jorden är rund därför att $1 + 1 = 2$ ” är däremot inte relevant.

Norrmannen Arne Naess (1912-2009) har i sin bok ”En del elementaere logiske emner” (på svenska utgiven med titeln ”Empirisk semantik”) stipulerar sex huvudnormer för saklig argumentation. Han hävdar att man genom dessa normer kan gripa in mot osaklighet både hos sig själv och hos andra. Vidare framhåller han att man måste betrakta sakligheten i relation till ett bestämt mål, nämligen tankeutbyte som ökar eller bättre ordnar vårt vetande. Har man däremot andra mål, kan normerna bli likgiltiga eller direkt skadliga. Om målet är att övertala och påverka, är ofta suggestion, propaganda och reklam effektivare än saklighet, framhåller

Naess. Med saklighet avser Naess: "Inlägget X är sakligt" skall betyda detsamma som "X bryter inte mot någon av de sex huvudnormerna för saklighet".

Vid användning av normerna förutsätter Naess att debatten behandlar ett bestämt ämne, som representeras av tesen (spetsformuleringen).

Naess' sex huvudnormer för saklighet:

Huvudnorm I - Tendentiöst prat vid sidan av ämnet

Man bör hålla sig till ämnet (även om man tror att det kan skada ens egna intressen)

Huvudnorm II - Tendentiöst referat

Ett uttalande som i en allvarligt menad diskussion avser att återge en åsikt bör vara neutral i förhållande till alla ståndpunkter.

Huvudnorm III - Tendentiöst mångtydighet

Ett inlägg bör inte vara av den arten att det föreligger stor risk för missförstånd från åhörarnas sida.

Huvudnorm IV - Tendentiös användning av förhastade slutsatser

Norm II gäller tendentiöst referat, Norm IV gäller tendentiösa framställningar av andras åsikter som inte utges för att endast återge redan formulerade åsikter.

Norm IV riktar sig mot fall då man tillskriver en person åsikter

1) *utan att tala om att personen ifråga sannolikt skulle protestera*

eller

2) *utan att ange på vilka grunder man tillskriver personen åsikter som han säger att han inte har*

Huvudnorm V - Tendentiösa beskrivningar

En beskrivning (rapport eller teori) bryter mot norm V om den utelämnar en del saker och framhäver andra eller på annat sätt ger en framställning som gör att läsaren får en skev eller direkt felaktig bild av det som framställts, och detta tjänar sändarens intresse.

Huvudnorm VI - Tendentiöst utnyttjande av sammanhanget

Inläggen bör göras på ett neutralt sätt under neutrala betingelser. Ett inlägg i en allvarligt menad diskussion bryter mot norm VI om, och endast om, kontext eller yttre situation är ägnade att stärka den ståndpunkt i debatten som sändaren intar, utan att detta inflytande kan tillskrivas inläggets kognitiva innebörd.

Vid förkunnelse kan normerna för saklighet vara irrelevanta. Men, menar Naess, så snart man ger sig in på att t ex beskriva motståndarens uppfattning blir normerna relevanta – även om beskrivningen ingår i **religiös, politisk** eller **annan förkunnelse**.

Naess framhåller vidare:

- att beskyllningar för osaklighet är en av de vanligaste formerna för osaklighet

- att när man kommit fram till en konklusion (slutsats, ståndpunkt, tes, argument, etc) mister man till en viss grad förmågan att sätta sig in i motargument, man bör därför offra mer energi på kontraargument (motargument) än på ytterligare proargument (argument som stöder den egna konklusionen).

Vid argumentation i **sakfrågor** gäller det att **överbevisa**. Vid argumentation vad gäller **värderingar** och **imperativer** gäller det snarare att **övertala** än att överbevisa.

12. REGLER & RÅD RÖRANDE OSAKLIG DEBATT

Författaren till denna text har tagit sig friheten att omformulera Arne Naess' sex normer för saklig argumentation, att istället gälla **osaklig** debatt.

Anm.: Med ordet tendentiös i det följande avses tillrättalagd (i ett visst syfte).

Huvudnorm I - Tendentiöst prat vid sidan av ämnet

Håll dig inte till ämnet om det kan skada dina egna intressen!

Huvudnorm II - Tendentiöst referat

Förvräng citat och referat så att det gynnar din ståndpunkt!

Huvudnorm III - Tendentiöst mångtydighet

Använd ord som är vaga, mångtydiga och värdeladdade om det styrker dina intressen!

Huvudnorm IV - Tendentiös användning av förhastade slutsatser

Tillskriv din motståndare åsikter som han förmodligen inte har, om det främjar den egna saken!

Huvudnorm V - Tendentiösa beskrivningar

Utelämnar en del saker och framhäver andra som gör att läsare/åhöraren får en skev eller direkt felaktig bild av det som framställts, och att detta tjänar ditt intresse!

Huvudnorm VI - Tendentiöst utnyttjande av sammanhanget

Stärk din ståndpunkt i debatten genom att bjuda på underhållning, mat och dryck!

Beskyllningar för osaklighet är en av de vanligaste formerna för osaklighet. **Beskyll därför alltid din motpart för att vara osaklig!**

13. ARGUMENTATIONSÖVERSIKT

För att underlätta ett ställningstagande till en viss fråga kan man upprätta en översikt av de argument som talar för och emot, enligt följande:

- 1) Formulera tesen **T** så entydigt som möjligt
- 2) Samla in argumenten och indela dem i argument **för** tesen **T**, d.v.s. proargument **P** och argument **mot** tesen **T**, dvs kontraargument **K**
- 3) Man kan lättare överblicka en argumentation om man strukturerar argumentet i form av ett argumentationsmönster, enligt följande:

T (tesen)			
Pro (för)		Kontra (mot)	
P1		K1	
P2		K2	
P1	P2	P1	K2
P2	P2	P2	K2 *)
P3	P2		
P3		K3	

Argumentationsmönstret visar hur varje enskilt argument hänger samman med de övriga i argumenteringen. *)Argumentsymbolerna utläses från vänster till höger, t.ex. "P2K2" = "Proargument nr 2 för Kontraargument nr 2 (mot tesen T)"

- 4) Bedöm argumentets beviskraft och stryk de irrelevanta.
- 5) Bedöm de kvarstående argumentens hållbarhet och stryk de falska eller de sannolikt falska.
- 6) Bedöm om tesen skall accepteras eller förkastas.

Vid saklig argumentation bör tes och argument vara **begripliga** samt argumenten **hållbara** och **relevanta**.

Vid argumentation i **sakfrågor** gäller det att **överbevisa**. Vid argumentation vad gäller **värderingar** och **imperativer** gäller det snarare att **övertala** än att överbevisa.

14. LITTERATURANVISNINGAR

Andersson, Jan och Furberg, Mats

- ”Språk och påverkan. Om argumentationens semantik”
- ”Politik och propaganda. Om röstvärvandets semantik”

Ayer, Alfred

- ”Språk, sanning, logik”

Fredriksson, Gunnar

- ”Det politiska språket”

Hansson, Sven Ove

- ”Vetenskap och ovetenskap”

Hedenius, Ingemar

- ”Om rätt och moral”

Marc-Wogau, Konrad

- ”Logik Vetenskapsteori Argumentationsanalys”
- ”Att studera filosofi”

Naess, Arne

- ”Empirisk semantik”

Russell, Bertrand

- ”Filosofins problem”
- ”Den mänskliga kunskapen. Dess omfattning och gränser”

von Wright, Georg Henrik

- ”Logik, filosofi och språk”

Anm.: ”Logik Vetenskapsteori Argumentationsanalys” och ”Empirisk semantik” utgör kortfattade läroböcker om förhållandet mellan språkliga uttryck och deras mening.